

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NGÔ THỊ HIỀN

**BIÊN SOẠN ĐỊA LÝ HUYỆN ĐỊNH HÓA
TỈNH THÁI NGUYÊN PHỤC VỤ DẠY
HỌC ĐỊA LÝ ĐỊA PHƯƠNG LỚP 9 TRÊN
ĐỊA BÀN HUYỆN**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC GIÁO DỤC

Thái Nguyên - 2008

MỤC LỤC

Nội dung	Trang
Lời cam đoan	1
Mục lục	2
Danh mục các bảng số liệu	4
Danh mục các hình	5
Danh mục chữ viết tắt	6
MỞ ĐẦU	7
1. Lý do chọn đề tài	7
2. Mục đích nghiên cứu đề tài	9
3. Nhiệm vụ nghiên cứu đề tài	9
4. Giới hạn nghiên cứu đề tài	9
5. Phương pháp nghiên cứu	10
6. Khái quát tình hình nghiên cứu đề tài	11
7. Một số điểm mới và đóng góp của đề tài	14
8. Cấu trúc luận văn	14
NỘI DUNG	15
Chương 1: Cơ sở lý luận và thực tiễn của đề tài	15
1.1. Cơ sở lý luận	15
1.1.1. Quan điểm về dạy học ĐLĐP theo hướng tích cực	15
1.1.2. Tính đổi mới phương pháp dạy học ĐLĐP	23
1.2. Cơ sở thực tiễn	29
1.2.1. Tình hình phát triển kinh tế xã hội huyện Định Hoá	29
1.2.2. Sự phân hoá về trình độ phát triển theo xã	34
1.2.3. Thực trạng dạy học ĐLĐP ở huyện Định Hoá	36
Chương 2: Biên soạn Địa lý huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên	40
2.1. Một số nội dung và nguyên tắc chủ đạo	40
2.1.1. Vùng An toàn khu (ATK) Định Hoá	40
2.1.2. Tăng trưởng kinh tế	42

2.1.3. Đảm bảo nguyên tắc chung và vận dụng trong điều kiện cụ thể....	50
2.2. Nội dung tài liệu ĐLDP huyện Định Hoá (dành cho GV)	53
2.2.1. Vị trí địa lý, phạm vi lãnh thổ	54
2.2.2. Điều kiện tự nhiên	55
2.2.3. Đặc điểm dân cư - xã hội	65
2.2.4. Tình hình phát triển kinh tế - xã hội	68
2.3. Nội dung tài liệu ĐLDP huyện định hoá (dành cho HS)	79
2.3.1. Quan điểm cơ bản	79
2.3.2. Địa lý huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên	80
Chương 3: Thực nghiệm sư phạm	87
3.1. Điều tra cơ bản	87
3.2. Thiết kế bài giảng Địa lý huyện Định Hoá	89
3.2.1. Cơ sở thiết kế bài giảng	89
3.2.2. Giáo án hướng dẫn giảng dạy	90
3.2.3. Thiết kế giáo án điện tử	99
3.3. Thực nghiệm	102
3.3.1. Mục đích, tiến trình thực nghiệm	102
3.3.2. Nhiệm vụ thực nghiệm	102
3.3.3. Nguyên tắc tiến hành thực nghiệm	102
3.3.4. Tổ chức thực nghiệm	103
3.4. Nhận xét kết quả thực nghiệm	105
KẾT LUẬN	107
Tài liệu tham khảo	109
Phụ lục	111

MỞ ĐẦU

1. LÝ DO CHỌN ĐỀ TÀI

Địa lý địa phương (ĐLDP) là một bộ phận của địa lý đất nước, bao gồm địa lý các cấp tỉnh, thành phố, huyện, thị xã hoặc một địa khu cụ thể. Việc nghiên cứu ĐLDP giúp ta tìm hiểu và đánh giá tiềm năng các điều kiện tự nhiên, tài nguyên thiên nhiên, dân cư và xã hội của mỗi địa phương. Từ đó nâng cao ý thức trách nhiệm của con người đối với quê hương mình đồng thời chuẩn bị cho thế hệ trẻ hành trang trên đường lập nghiệp trong tương lai. Với vai trò to lớn đó, ĐLDP ngày càng được coi trọng trong chương trình và sách giáo khoa (CT&SGK) Địa lý trong trường phổ thông.

Trước đây, việc dạy học ĐLDP trong trường phổ thông tỉnh Thái Nguyên chưa được coi trọng đúng mức; hiện nay đã được chú ý nhiều hơn, nhất là từ khi CT&SGK mới dành 4 tiết với ĐL 9 và 2 tiết với ĐL 12 dành cho địa lí cấp tỉnh, thành phố. Việc biên soạn và xuất bản tập tài liệu “Địa lý tỉnh Thái Nguyên” của Sở Giáo dục và Đào tạo (GD&ĐT) tỉnh Thái Nguyên và “Địa lý tỉnh Thái Nguyên” của các nhà giáo Trịnh Trúc Lâm (chủ biên), Nguyễn Quận [16] là bước khởi đầu quan trọng cho nghiên cứu địa lí tỉnh Thái Nguyên. Tuy nhiên, so với yêu cầu về đổi mới CT&SGK cũng như đổi mới phương pháp dạy học (PPDH), tập tài liệu này cũng còn nhiều hạn chế, bất cập trước những thay đổi của công cuộc đổi mới và hội nhập.

Mặt khác, thực tế dạy học ĐLDP ở một số huyện của tỉnh Thái Nguyên, đặc biệt là ở khu vực vùng sâu vùng xa còn rất hạn chế. Có nhiều nguyên nhân dẫn đến tình trạng trên; đó là thiếu tài liệu với tư cách như là một cuốn sách giáo khoa cần thiết về ĐLDP, thiếu thiết bị và đồ dùng dạy học, trình độ dân trí nói chung còn thấp và năng lực nhận thức của học sinh nhiều hạn chế. Đại bộ phận học sinh ở các huyện đều thuộc vùng dân tộc thiểu số và khu vực đặc biệt khó khăn (ĐBKK); cơ sở vật chất còn thiếu thốn, quỹ thời gian dành cho lao động nhiều hơn là dành cho việc học hành; đời sống nông thôn nghèo nàn không đủ điều kiện đầu tư cho con em

theo học. Do đó việc nhận thức về ĐLĐP với các em cũng xa lạ và trừu tượng không kém gì kiến thức địa lý về đất nước và thế giới. Việc liên hệ thực tiễn gần gũi như trong địa bàn huyện, xã, thị trấn quê hương trong quá trình nhận thức cũng gặp không ít khó khăn.

Trên thực tế, hầu hết học sinh sống ở nông thôn, rất ít, thậm chí không có đủ điều kiện về tỉnh, đến thành phố và cả địa bàn các huyện khác để nghiên cứu, tìm hiểu, những nội dung theo yêu cầu của CT&SGK. Mặt khác khi dạy về ĐLĐP, phần lớn GV và HS đều thiếu tài liệu về ĐLĐP; họ mong muốn có một cuốn SGK tham khảo (nhất là tài liệu ĐLĐP cấp huyện). Vì vậy, trong giờ học trở nên phiến diện, chiếu lệ, khiên cưỡng; học sinh không có hứng thú học tập, hiệu quả giờ học không cao.

Bên cạnh đó, với đặc thù của bộ môn Địa lý là phải có bản đồ song các phương tiện, thiết bị dạy học phục vụ cho dạy học ĐLĐP hầu như không đầy đủ, đặc biệt là bản đồ giáo khoa, mô hình địa lý. Đây là một trong những trở ngại rất lớn để thực hiện việc đổi mới PPDH theo hướng tích cực.

Thực trạng trên đòi hỏi sự cần thiết phải nghiên cứu, biên soạn tài liệu ĐLĐP cấp huyện (cụ thể là huyện Định Hóa, tỉnh Thái Nguyên) nhằm cung cấp kiến thức ĐLĐP, làm phong phú nội dung bài giảng của giáo viên, đặc biệt nhằm nâng cao hiệu quả giờ học cũng như chất lượng giáo dục nói chung. Trên cơ sở đó sẽ tạo cho HS có hứng thú học tập, làm tăng tình yêu quê hương đất nước; chuẩn bị cho họ năng lực lập thân lập nghiệp cũng như góp phần vào sự nghiệp phát triển bền vững cho quê hương và cho đất nước.

Xuất phát từ thực tế trên, chúng tôi đã lựa chọn đề tài nghiên cứu:

“Biên soạn địa lý huyện Định Hóa tỉnh Thái Nguyên phục vụ dạy học Địa lý địa phương lớp 9 trên địa bàn huyện”.

Chúng tôi xin chân thành cảm ơn Khoa Sau đại học, Khoa Địa lý trường ĐHSP Thái Nguyên, các cơ quan ban ngành của huyện Định Hóa đã giúp đỡ trong việc triển khai đề tài. Chúng tôi bày tỏ lòng chân thành cảm ơn TS Vũ Như Vân, người hướng dẫn khoa học của luận văn này.

2. MỤC ĐÍCH NGHIÊN CỨU ĐỀ TÀI

- Nghiên cứu biên soạn tài liệu về địa lí huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên nhằm đáp ứng yêu cầu dạy học phần ĐLDP Địa lí lớp 9 (ĐL9).

- Nghiên cứu thiết kế một số bài giảng về địa lý cấp huyện có sử dụng một số PPDH đổi mới (ứng dụng máy tính và một số phần mềm phổ dụng (WINWORD, EXCEL, POWERPOINT) để giáo viên tham khảo nhằm nâng cao chất lượng dạy học, đáp ứng yêu cầu chất lượng giáo dục hiện nay.

- Trên cơ sở kết quả thực nghiệm, đưa ra một số kiến nghị cần thiết nhằm nâng cao chất lượng dạy và học ĐLDP huyện Định Hoá trong khuôn khổ địa lí tỉnh Thái Nguyên trong CT&SGK ĐL9.

3. NHIỆM VỤ NGHIÊN CỨU ĐỀ TÀI

- Nghiên cứu và vận dụng các PPDH Địa lý để biên soạn tài liệu ĐLDP cấp huyện, kết hợp hướng dẫn sử dụng tài liệu trong quá trình dạy học phần ĐLDP ĐL9 theo hướng tích hợp.

- Sản phẩm đạt được là tập tài liệu biên soạn về địa lý huyện Định Hóa, tỉnh Thái Nguyên với tư cách là một tài liệu tham khảo cho GV và HS lớp 9 trên địa bàn huyện; một số bài giảng được thiết kế theo phương pháp dạy học tích cực hóa với sự hỗ trợ của phần mềm power point, máy chiếu projecter.

- Để đạt được kết quả cao nhất, tài liệu được thực nghiệm từ đó đưa ra những khuyến nghị trong dạy học phần ĐLDP trong CT&SGK ĐL9.

4. GIỚI HẠN NGHIÊN CỨU ĐỀ TÀI

Do sự rộng lớn và phức tạp của vấn đề, nhất là trong quá trình điều tra, tổng hợp tư liệu, việc giảng dạy ĐLDP tại các trường phổ thông ở các xã trong huyện chúng tôi chỉ giới hạn trong việc biên soạn tài liệu dựa trên cơ sở tài liệu

hiện có và một phần thu thập được trong quá tiến hành triển khai đề tài. Việc thực nghiệm đề tài được tiến hành chủ yếu tại một số trường THCS đại diện cho các vùng miền trong địa bàn huyện. Đó là trường THCS Lam Vĩ là trường duy nhất đạt chuẩn quốc gia; trường THCS Chợ Chu nằm ở trung tâm huyện, có đội GV viên Địa lý tương đối khá, cơ sở vật chất khá đầy đủ, là trường đang phấn đấu đạt chuẩn quốc gia và trường THCS Trung Hội (xã đặc biệt khó khăn).

Căn cứ điều kiện khó khăn và kém phát triển của địa phương, chúng tôi giới hạn việc thiết kế và triển khai bài giảng với hai kiểu bài giảng có sử dụng phần mềm POWERPOINT và máy chiếu PROJECTER

5. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Một số phương pháp sau đây được sử dụng để triển khai đề tài:

- Phương pháp hệ thống.
- Phương pháp lịch sử.
- Phương pháp điều tra, thu thập tài liệu của địa phương.
- Phương pháp chuyên gia.
- Phương pháp phân tích tổng hợp.

Trong số các phương pháp trên, chúng tôi rất coi trọng các phương pháp gắn liền với thực tiễn như :

- *Phương pháp điều tra quan sát* : Trên cơ sở khảo sát thực tế phương pháp dạy học nói chung và việc giảng dạy ĐLĐP nói riêng để thấy được ưu điểm và nhược điểm của thực tế việc chuẩn bị và tiến hành bài giảng ĐLĐP ở trường phổ thông. Dự giờ một số tiết, dạy thực nghiệm, quan sát phương pháp giảng dạy của giáo viên để rút kinh nghiệm và thiết kế bài giảng ĐLĐP.

- *Phương pháp thực nghiệm*: Thông qua thực nghiệm bằng việc trực tiếp giảng dạy ĐLĐP đồng thời nhờ một số giáo viên địa lý ở các trường phổ thông giảng dạy thực nghiệm, sau đó dùng phiếu thăm dò ý kiến học sinh nhằm kiểm chứng các kết quả nghiên cứu lý thuyết của đề tài. Phân tích những kết quả thực nghiệm, từ đó rút ra những ưu điểm, nhược điểm của việc giảng dạy ĐLĐP cấp huyện để từ đó đưa ra một số đề xuất cần thiết góp phần chuẩn bị cho việc tích hợp

phần ĐLDP huyện Định Hoá trong phần địa lý cấp tỉnh Thái Nguyên, theo CT & SGK ĐL9 mới.

- Ứng dụng công nghệ thông tin ở mức cao nhất, có thể sử dụng phần mềm PowerPoint, hướng dẫn học sinh (HS) truy cập Internet nhằm khai thác kiến thức ĐLDP cấp huyện trong các website về huyện ATK Định Hoá, qua đó gây hứng thú học tập cho học sinh góp phần hiện đại hoá việc giảng dạy và học tập bộ môn địa lý nói chung, học phần ĐLDP nói riêng.

6. KHÁI QUÁT TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU ĐỀ TÀI

Trên thế giới, từ các nước có nền giáo dục phát triển đến các nước chưa có nền giáo dục phát triển, vấn đề nghiên cứu và giảng dạy ĐLDP đều được coi là nhiệm vụ quan trọng. Những kiến thức về ĐLDP, đặc biệt là hệ thống kiến thức bản địa được coi là cơ sở khoa học trong việc điều hành, tổ chức, hoạch định chiến lược phát triển KTXH của địa phương. Những tri thức đó còn được đưa vào giảng dạy trong nhà trường với mức độ khác nhau, do đó mỗi địa phương đều có những công trình nghiên cứu, điều tra, đánh giá địa lý quê hương mình gắn liền với việc tìm hiểu tự nhiên kinh tế, con người của từng địa vực trong một quốc gia.

Ở Liên Xô (trước đây), khái niệm “địa phương học” đã trở nên phổ biến. Đó là tập hợp các bộ môn tuy với nội dung và phương pháp nghiên cứu khác nhau, nhưng đều tập trung vào nhiệm vụ nhận thức toàn diện một địa phương nhằm mục đích xây dựng địa phương đó (A.O.Berkov-1961). Các nhà địa lý Pháp cho rằng nghiên cứu ĐLDP là nghiên cứu tổng hợp các vùng. Trong nghiên cứu vùng địa lý có thể kết hợp các quan điểm cũng như các phương pháp phân tích để xác định quan hệ sinh thái và không gian. Khái niệm vùng là một trạng thái tổ chức chặt chẽ được thể hiện ở cảnh quan, thể hiện quan hệ ổn định giữa các sự kiện nhân văn và môi trường tự nhiên.

Xuất phát từ quan điểm hệ thống và quan điểm lãnh thổ, nghiên cứu ĐLDP được quan niệm là nghiên cứu tổng hợp các địa hệ, bao gồm địa hệ tự nhiên và các địa hệ KTXH. Mỗi địa hệ đó lại chia ra các phân hệ và các phần tử cấu thành. Trong các địa hệ đều tồn tại những mối quan hệ tương tác bên trong và bên ngoài.

Mục đích của các công trình nghiên cứu ĐLĐP chủ yếu gắn với việc tìm hiểu tự nhiên, con người, KTXH của từng địa phương trong toàn quốc. Nghiên cứu ĐLĐP một lãnh thổ là nghiên cứu tất cả các thành phần của ĐKTN, TNTN, nghiên cứu các đặc tính, sự phân bố và các mối quan hệ giữa các thành phần riêng biệt với nhau và giữa chúng với môi trường. Nghiên cứu ĐLĐP cũng là nghiên cứu mọi hoạt động kinh tế của con người trên lãnh thổ, nghiên cứu cấu trúc kinh tế, các đặc điểm cũng như sự phân bố trong không gian, sự biến đổi theo thời gian, các mối quan hệ kinh tế ngành, đa ngành ở trong vùng và với ngoài vùng; nghiên cứu dân cư các dân tộc, các khía cạnh cơ bản của dân số (dân số, kết cấu, động lực); nghiên cứu vai trò của con người đối với tự nhiên, những tác động tích cực, tiêu cực đối với môi trường tự nhiên bao quanh. Việc nghiên cứu ĐLĐP nhất thiết phải vận dụng các quan điểm tổng hợp, quan điểm lãnh thổ quan điểm hệ thống, quan điểm sinh thái, quan điểm lịch sử, quan điểm dự báo.

Nhiều nước trên thế giới việc ĐLĐP được coi như môn địa phương học trong nhà trường phổ thông được nghiên cứu khá toàn diện. Ở Liên Xô (trước đây) và các nước Đông Âu đã có nhiều công trình nghiên cứu địa lý ĐLĐP về cả lý luận (phương pháp luận) và về thực tiễn (biên soạn ĐLĐP của những lãnh thổ cụ thể). Tổng kết vấn đề này, K.F.Stroev (1974) khẳng định tài liệu ĐLĐP là cơ sở tốt nhất để hình thành biểu tượng, khái niệm địa lý cho HS và minh họa cho bài giảng địa lý. Chính ĐLĐP là điều kiện tốt nhất để HS vận dụng những kiến thức đã học vào thực tiễn tại nơi các em đang sinh sống và học tập.

Ở nước Pháp, ĐLĐP cũng được đưa vào chương trình địa lý phổ thông, bắt đầu từ việc tìm hiểu quê hương cho tới việc công bố các công trình nghiên cứu và hướng dẫn giảng dạy ĐLĐP (E.Delteilet và P.Maréchat-1958, M.Beautier và C.Daudel -1981) nhằm góp phần giáo dục lòng yêu quê hương đất nước, bồi dưỡng cho HS khả năng tìm hiểu và năng lực tư duy tổng hợp về các vấn đề của địa phương.

Ở nước ta nghiên cứu ĐLĐP đã được tiến hành từ lâu. Có thể coi Nguyễn Trãi với “ Du địa chí” (giữa thế kỷ XV) là người đặt nền móng cho việc nghiên cứu theo

hướng này. Tiếp sau đó là các công trình của Lê Quý Đôn, Phan Huy Chú... gần đây hàng loạt địa chí của các tỉnh đã được biên soạn như địa chí Hà Bắc, địa chí Hải Phòng, Đất nước ta (Hoàng Đạo Thúy chủ biên) hoặc ĐLDP các tỉnh như : Địa lý Hà Sơn Bình (ĐHSP Hà Nội I), Địa lý Hòa Bình (Sở GD&ĐT Hòa Bình), Địa lý Thái Nguyên (Sở GD&ĐT tỉnh Thái Nguyên) [20].

Theo đúng nghĩa, cho đến nay, chưa có công trình nghiên cứu sâu về địa lí địa phương nhằm phục vụ dạy học ĐLDP cho các trường THCS trên địa bàn huyện Định Hóa tỉnh Thái Nguyên. Tuy nhiên, về ĐLDP huyện này lại có một khối lượng lớn thông tin tư liệu có giá trị trong bộ sách Địa lí 64 tỉnh / thành phố Việt Nam do GS - TS Lê Thông Chủ biên [22] luận văn thạc sĩ địa lí của ThS Lương Thị Thu Hiền "Nghiên cứu đặc điểm dân tộc huyện Định Hóa, Thái Nguyên" (2000) [11], của ThS Nông Thị Thuý "Nghiên cứu biên soạn địa lí tỉnh Thái Nguyên phục vụ dạy học địa lí địa phương lớp 9 THCS" (2006) [23]; đặc biệt là trong luận văn Tiến sĩ Địa lí học của TS Dương Quỳnh Phương "Cộng đồng các dân tộc với việc sử dụng tài nguyên đất và rừng, hướng tới mục tiêu phát triển bền vững ở tỉnh Thái Nguyên" (2007) [21].

Nhiều tư liệu phong phú và sinh động được thể hiện qua mô hình huyện Định Hóa được trưng bày tại Nhà bảo tàng lưu niệm ATK xã Phú Đình, huyện Định Hóa, cũng như tại Nhà bảo tàng tỉnh Thái Nguyên.

Một khối lượng lớn thông tin tư liệu về Định Hóa được công bố trong năm Du lịch về Thủ đô gió ngàn trong Năm Du lịch quốc gia Thái Nguyên năm 2007. Cả nước biết tới Định Hóa từng là an toàn khu (ATK) Định Hóa, Thủ đô kháng chiến chống thực dân Pháp thời kì 1946 - 1954.

Trên WEBSITE: <http://www.google.com.vn> ghi nhận 15.200 lần về huyện Định Hóa và 6080 lần về ATK Định Hóa, Thái Nguyên. Tuy còn sơ sài nhưng Wikipedia về huyện Định Hóa cũng đem lại cho người đọc những khái niệm cơ bản về ATK Định Hóa, về địa lí huyện này [25].

Tóm lại, nguồn tư liệu về huyện Định Hóa là hết sức phong phú. Vấn đề đặt ra là phải tổng hợp chọn lọc với mục đích phục vụ dạy học về ĐLDP huyện này với khối lượng vừa đủ cho GV&HS một cách hợp lí và có hiệu quả giáo dục.